

ARMANDO NUZZO*

Olasz–magyar diplomáciai kapcsolatok (1301–1550)

MŰHELY

Új források a Vestigia projekt keretében

Néhány évvel ezelőtt három kollégával lexikonokról, katalógusokról beszélgettünk.¹ Az egyik azt mondta, hogy ő a katalogizálást mint kutatási célt vagy eszközt haszontalannak tartja: „Egyáltalán tudományról van szó?” – tette fel a kérdést, majd hozzáfűzte: „Nem értem, mi értelme van egy indexnek, érdemes-e egyáltalán foglalkozni ilyenekkel.” Végül így fejezte be: „Botrányosnak tartom, hogy ilyenekre is lehessen pénzforrásért pályázni.” Már nem volt kedvem, illetve merszem elmesélni a kollégának, hogy doktori tanulmányaim keretében és azután jó néhány év munkájával Coluccio Salutati humanista kancellárnak a Firenzei Köztárság nevében megfogalmazott hivatalos leveleit kutattam, és azok katalógusát készítettem el, több mint 7000 cédulát gyűjtöttem egyszerű Word-dokumentumba, végig kézi munkával, több száz hely- és személynév azonosításával. És azt sem mertem elmondani, hogy kiváló és becsületes példák álltak előttem, valamint hogy minden hibájával és hiányosságával együtt is büszke voltam a munkámra, noha nem elégedett. Sőt annak is örültem, hogy kiadásra is méltónak találták.² Fárasztó és kegyetlen munka egy katalógus vagy repertórium elkészítése, ahol az apró hiba is sokba kerül, arról nem is beszélve, hogy nagy tudományos visszhang sem várható egy ilyen munkától.

A fent említett beszélgetés tartalmaz azonban néhány olyan megfontolandó elemet, amelyek a jelen közlemény szempontjából sem mellékesek. Kutatásokról, segédletekről, mutatókról és szövegkiadásról, illetve egy több mint százéves projekt folytatásáról, annak finanszírozásáról van ugyanis itt szó: az Olaszországban őrzött, mással nem helyettesíthető magyar vonatkozású dokumentumokról, hungarikákról.³ Ezzel foglalkozik a *Vestigia* projekt,⁴ melynek legfőbb profilját kétségtelenül a történettudomány és az úgynevezett segédtudományai képezik. De ide-

* A szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Olasz Tanszék egyetemi tanára (2087 Piliscsaba Egyetem u. 1., nuzzo.armando@btk.ppke.hu).

1 Köszönöm Domokos Györgynek, Kuffart Hajnalkának, Mátyus Norbertnek és Tóth Gábornak a tanulmány elkészítése során nyújtott segítségét.

2 Nuzzo, 2008.

3 A hungarika fogalmáról, történetéről és főbb kérdéseiről: Kollega Tarsoly, 1992. 40–52.; Fazekas, 2013. 5–14.

4 Információk a *vestigia.hu* honlapon, illetve Domokos–Mátyus–Nuzzo, 2015. (A kötet a *vestigia.hu* honlapon is elérhető.)

tartozik valamilyen mértékben az irodalom is, amennyiben idesoroljuk a retorikát és a középkori levelezést mint műfajt. A projekt összetett, és nem lehet, sőt nem is szabad egy merev kategóriába beskatulyázni, hiszen a 18. századig nem lehet szétválasztani az írott levélben a *historiát* és a *literaturát*, a közölt adatokat és az író művészetét. Így a *Vestigia* projekt forráskutatásra, adatgyűjtésre és szövegkiadásra is fókuszál. Mind a három tevékenységnek megvan a saját szakmai módszere. A szövegkiadás terén azonban egyetlen út áll rendelkezésünkre a forrás jellegetől függetlenül: az, amit filológiának hívunk, a történészek és irodalmárok számára egyaránt az egyetlen érvényes logikai módszer.

A múlt

A forráskutatást és a szövegkiadást illetően szerencsére nem úgy gondolkodtak egy évszázaddal ezelőtt, mint a fent említett kollégám. Sem Nyáry Albert (1828–1886), sem Veress Endre (1868–1953), illetve a Magyar Tudományos Akadémián belüli és kívüli támogatók. A 19. század első felében ugyanis, mint ismeretes, megindultak az „ásatások” a külföldi levéltárakban a magyar vonatkozású középkori források felderítésére.⁵ Többek között Itáliában is, mivel egyértelmű volt, hogy számos oklevél, hivatalos levél, magánlevél, diplomáciai beszámoló, amely a történelmi tragédiák következtében Magyarországon elpusztult, máshol szerencsésebb körülmények között megőrződött. Az 1830–1840-es években megkezdődött a helyszíni kutatás, több kutatónemzedék vett részt az adatgyűjtésben és szövegkiadásban: Wenzel Gusztáv (1812–1891), Taubner Károly (1809–1860), Fraknoi Vilmos (1843–1924), Berzeviczy Albert (1853–1936), Thallóczy Lajos (1856?–1916), Áldásy Antal (1869–1932), hogy csak néhányat említsék a történészek közül. A majdnem száz éven át külföldi levéltárakban folytatott munkákról Lukinich Imre (1880–1950) összefoglalójában olvashatunk, amely 1935-ben az *Akadémiai Értesítő* 65. évfolyamában jelent meg.⁶

5 „[1832.] September 6d. a' történettudomány osztálya e' javaslatát adta bé a' magyar históriának még inkább mint eddig lehetett oknyomozó irathatása tekintetéből, hogy pótlásául a' hazai történetek dicséretes buvárai mostanig elérhető világozásainak, a' Társaság, melly egyeseknél messzebbre ereszkedhetik: 1. Nem csak a' hazai könyvtárakban még talán rejtőző históriai kéziratokat kerestetné fel (...) 2. A' tagok 's általok más hazafiak kéretnének meg, hogy a' környékeiken megszerezhető eredeti oklevelek' gyűjtésében vagy legalább igen hív lemásolásában járnának el. 3. Hogy némelly külföldi museumok, mint eleinte a' Joanneum, Franciscum, a' milanói 's müncheni gyűjtemények felügyelői kerestetnének meg, hazánkat érdeklő oklevelek' másolatban leendő közlése végett, főképen pedig tételnék lépés a' bécsi császári belső titkos udvari levéltár' megvizsgálhatására, mellyben kivált a' velencei levéltár általvétele óta, Magyarország históriáját illető oklevél nagy számmal vagyon.” A történettudomány osztály javaslatát lásd: *Harmadik nagy gyűlés, 1832.* 94.

6 Lukinich, 1935a. Megjelent az *Akadémiai Értesítő*ben is (Lukinich, 1935b). Lukinich az MTA Könyvtár Kézirattárban K 1214 jelzet alatt őrzött iratokból dolgozott (Tóth Gábor szíves közlése). Lukinich tanulmányában olvashatjuk, hogy „a bizottság [MTA Történelmi Bizottság] a magyar történelemre vonatkozó külföldi levéltári anyag gyűjtését egyik közvetlen céljának tartotta” (Lukinich, 1935b. 72.). A Lukinich által közölt adatokat későbbi tanulmányok is változás nélkül közlik: Fráter, 1966; Fráter, 1974. Érdemes felfigyelni arra, hogy egy korábbi tanulmányában Lukinich az elért eredmények mellett a magyarországi történettudomány kérdéseit is felvázolta a Bizottság tevékenységét illetően: Lukinich, 1926a. 1–16. Az írás megjelent *A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada* című kötetben is (Lukinich, 1926b. 127–142.).

A híres tudósok mellett több ismeretlen vagy kevésbé ismert olasz és magyar levéltáros, történész szorgalmas munkával járult hozzá az itáliai adatgyűjtéshez, elsősorban jó minőségű másolatok készítésével.⁷ Az első fázisban a Magyar Tudós Társaság a Habsburg Birodalom itáliai területein élő levelező tagját, Baricz Györgyöt (1779–1840) kérte fel együttműködésre.⁸ 1833-ban Baricz jelentést is küldött könyvtári kutatásai eredményeiről: „Titoknoki felszólításra béküldötte Baricz György Peschierából a’ magyar kir. birodalmat történelmi tekintetben illető azon latin, francia, olasz könyvek’, nem különben olasz és francia kéziratok’ címűsorat, melyeket a’ milánói Brera és Ambrosi könyvtárakban talált, ’s midőn levele Junius 3d. a’ héti ülésben felolvastatott, kívánta a’ társaság az iránt újra megkerestetni említett levelező tagját, hogy a’ milánói, velencei, bolognai és paduai könyvtárak’ nyomtatott címűsorat szerezne meg a’ társaság’ költségén ’s azon iratokéit még, melyek a’ könyvczím-sorokban nem volnának.”⁹

A szabadságharc után pedig emigrációban élő magyarokat kértek fel együttműködésre: Óváry Lipót (1833–1919) Nápolyban,¹⁰ Barátosi Mircse János (1834–1883) Milánóban és Velencében gyűjtött adatokat.¹¹ Az emigránsok, mivel

7 Simonyi Ernőről, az úgynevezett *Florenzi Okmánytár* gyűjtőjéről lásd: Lukinich, 1935b. 17., 41.

8 Erdélyi író és az ókori latin irodalom műfordítója, „Főstrázsamester a’ cs. kir. Genie corpsnál”. 1832. március 9-én az MTA levelező tagjává választották. Lásd: *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, I. (1832) 81.

9 *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, II. (1835) 13. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* kötetei mellett a Baricz itáliai munkájára vonatkozó adatok másik forrása az MTA Könyvtár Kézirattára. A Kézirattárban őrzik Baricz György Döbrentei Gábornak, az MTA első titoknokának Peschierából 1833. május 18-i és 1834. február 9-i keltezéssel írt két levelét (MTAKK RAL 31/1833.). Az első levelében arra hivatkozik, hogy május 7-én jelentést küldött milánói kutatásairól. A jelentést, amelyről később több kutató említést tesz (forrásmegjelölés nélkül), nekem nem sikerült megtalálnom. Velencei kutatásaival kapcsolatban az egyik akadémiai gyűlés összefoglalójában azt olvassuk, hogy Baricz „a’ velencei San Marco könyvtárban a’ magyar történelmi névze találató könyvekről Februarius 22dikén olvastatott fel”, megemlítve néhány érdekes kéziratot (*A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, II. [1834.] 73.). A Milánóban levő gyűjtemények feltárását elsőként tehát Baricz kezdte. (A későbbi szakirodalom az *Évkönyvek* alapján ismétli az adatot: így például Jakab, 1892. 11., 14. Lásd még: Lukinich, 1926a. 3.; Kosáry, 1975. 62.) A Kézirattárban Baricznak még egy levele olvasható (MTAKK K 1230/11, kelt Zárában 1840. augusztus 9-én), amelyben kevés idővel 1840. december 27-én, Zárában bekövetkezett halála előtt megírja az önéletrajzát. A levelet az MTA „elnökéhez” címezte, azaz Gróf Teleki Józsefhez. Baricz rövid életrajzának szerkesztett és hivatalos verzióját lásd: *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, VI. (1845) 133.

10 A Történelmi Bizottság megbízásából, később Eötvös Józsefnek, a magyar kormány kultuszminiszterének köszönhetően dolgozhatott 1864 és 1873 között Óváry Lipót „magyar emigráns” Olaszországban (Lukinich, 1935b. 20–23.). Óváry életére lásd: Praznovszky, 1993. 20–29.

11 Barátosi Mircse János nevéhez és az általa kifizetett olasz névtelen levéltárosokhoz fűződnek a milánói és a velencei másolatok, bár az 1869-ben felmerült ellentétek miatt a Bizottság „megvonta a bizatást” Mircsétől (Lukinich, 1935b. 24–30., 33., 38–40. A megbízásról lásd: *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 2. [1868] 199–200.), Mircse másolatainak „jelentékeny része megjelent” a *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból* és a *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából* sorozatokban (Lukinich, 1935b. 30.). Mircse maga csak két rövid dokumentumot publikált, kommentár és jegyzet nélkül (Mircse, 1867. 250–252.). 1868-ig készített (vagy inkább készítettet) másolatokat Milánóban, ezután Velencébe utazott. Munkáját Milánóban Grafberger Ferenc folytatta (az ő jelentései 1869 májusában érkeztek meg a Bizottsághoz). 1885-ben Cesare Cantù, a Milánói Állami Levéltár igazgatója ösztönzésére válaszolva a Bizottság újabb, 15. századi anyagot is másoltatott. 1894-ben a Milánóban tartózkodó Zsigány Árpádra bízták volna a további másolómunkát, ám végül nem kapott megbízatást (Lukinich, 1935b. 38–39.). A II. világháború után Sashegyi Oszkár írt általános jelentést a milánói levéltárról, amely szempontunkból új adatot nem közöl (Sashegyi, 1968. 775–783.).

nem rendelkeztek a feladathoz szükséges megfelelő tudással, másokat is felkértek az együttműködésre. Bármennyire korlátozta őket anyagi és történelmi helyzetük, sok forrást összegyűjthettek, lemásolhattak, ám ezekből katalógusokat sajnos nem készítettek.¹² Munkájuk jelentősége kapcsán dicsérőleg meg kell említeni, több esetben előfordult, hogy az akkor készült másolatok a mai napig megmaradtak (az MTA Könyvtár Kézirattárban), miközben a történelmi események következtében az eredeti dokumentumok Olaszországban megrongálódtak, vagy akár el is pusztultak (például a Nápolyi Levéltár esetében a II. világháborúban).

A gyűjtési és másolási munka több hullámban zajlott, míg végleg leállt. Az I. világháború idején és az azután kialakult geopolitikai helyzet következtében nem is volt várható, hogy a kutatás új lendületet kapjon. Nemcsak a katalógus nem készült el, de maga a gyűjtés sem tekinthető semmiképpen befejezettnek. 1948–1989 között pedig kevés magyar kutatónak adatott meg, hogy hosszabb időn keresztül kutathasson külföldön, így a hazai történészek kényszerűségből leginkább csak az MTA Könyvtárban őrzött kézzel írt másolatokra alapozták kutatásaikat.¹³ A magyar történelmet kutató olasz tudósokat kevésbé érdekelte a középkor és a reneszánsz, így ők nem különösebben foglalkoztak ezekkel a korábbi korszakokból származó, Olaszországban található forrásokkal.

A jelen

A rendszerváltás után a legösszetettebb, legszervezettebb itáliai alaputatást a Tusor Péter által vezetett kutatócsoport kezdte meg a Vatikáni Levéltárban, amely ugyan nem olaszországi gyűjtemény, mégis az itáliai kulturális és tudományos örökség részének tekinthető.¹⁴ Amikor hasonló úton megindítottuk a projektünket, nem akartunk és nem is tudunk volna olyan nagy horderejű munkát vállalni, mint amekkorát egyháztörténész kollégáink jelenleg is folytatnak a Vatikáni Levéltárban. Viszonylag jól ismertük a Firenzei Állami Levéltár anyagait, részben a Velencei Levéltárét is.

12 Az Akadémia tervei már a kezdet kezdetén is pénzügyi nehézségbe ütköztek. Az 5. jegyzetben említett akadémiai közgyűlés a következőképpen vázolja fel a feladatot: „Költséggel még nem győzhetés miatt azonban az ülés csak a 2d. pontot adta ki tagjainak határozatul, a' többire nézve kénytelen volt arra szorítani magát az Igazgatóság tanácsa szerint is, hogy Titoknoka szólítsa fel Baricz György levelező tagot, ki Peschierában lakván az oda nem messze lévő Milánóban járjon el a' kívánt ügyben; így inná össze Gévy Antal levelező tag a' bécsi császári udvari könyvtárban lévő magyar históriai emlékek czímeit és tartalmát.” A történettudomány osztály javaslatát lásd: *Harmadik nagy gyűlés*, 1832. 95.

13 Az 1960-as évek elején mikrofilmeket készítettek a modenai és más itáliai levéltárak dokumentumairól, s ez az anyag mennyiségileg nagyobb volt, mint az MTA Kézirattárban őrzött kéziratos gyűjtés. 1961-től a *Levéltári Szemle* rendszeresen beszámolókat közölt a Magyar Országos Levéltár filmtárának állományáról és új szerzeményeiről (Borsa, 1961. 38–73.). Az olaszországi levéltárakat érintő első jelentéssel 1962-ben találkozunk (Borsa, 1962. 63.), majd 1965-ben jelent meg Balázs Péter beszámolója, amely egyúttal az itáliai hungarikakutatás összefoglalója (Balázs, 1965. 320–333.). Korábban teljes körű leírást az olaszországi intézményekről Szedő Antal adott, a hungarikaállománnyal viszont nem foglalkozott (Szedő, 1958. 55–79.).

14 A *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozatban jelentek meg a kutatások eredményei (Budapest–Róma, 2004–2016).

Ezekben a gyűjteményekben – ugyanúgy, mint a Vatikánban is – rengeteg magyar vonatkozású dokumentum és hungarikaanyag található, a teljes állomány viszont a maga egészében a mai napig átláthatatlan.¹⁵

Ennek ellenére több és bizony jó cikket is írhatott az a kutató, aki megbízható hivatkozásból vagy az adott intézmény katalógusából kiindulva kikérte a kiszemelt dokumentumot, vagy esetleg minden előzmény nélkül, akár a véletlenre bízva megcélzott egy fondot, amelyben elképzelése szerint magyar vonatkozású anyag rejtőzött. Az utóbbi 65 évben – az említett kutatócsoportot kivéve – majdnem mindenki, így én magam is ezt az utat választottuk. Jól tudja a kutató, hogy ez a módszer olyan, mintha a tengerből kifognánk néhány halacska, sőt szerencsével akár egy kisebb halrajt, a néhány példány azonban nem mutatja meg igazán a tenger élővilágát. Hasonlóképp, az egyénileg dolgozó kutatók akár újabb témára, újabb dokumentumokra is rábukkanhatnak, de az igazi kincs, a sok feltárára váró magyar vonatkozású forrás a tenger felszíne alatt fekszik: tudunk azokról, de egészében véve megfoghatatlanok.

Nagyobb szabású, sok forrást feldolgozó munkát 1945 után érdekes módon csak azok végezhetek, akik rendszeresen dolgoztak az MTA palotájában őrzött másolatokon. A pesti kéziratárban ülve, valóban feltárult előttük a velencei vagy a firenzei levéltár több kiválasztott fondjából származó anyag, majdnem úgy, mintha az itáliai levéltárban kutathattak volna.¹⁶ De a katalógizáláson sem Olaszországban, sem Magyarországon nem dolgozott senki. Éppen ezért gondoltuk azt kollégáimmal a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Olasz Tanszékén, hogy rendkívül hasznos lenne egy áttekinthető, szabadon hozzáférhető, szakmailag hiteles katalógus az itáliai hungarikákról. A dokumentumok legfontosabb adatainak rögzítése egy megfelelő ütemben végrehajtott terv keretében nem tűnt lehetetlen vállalkozásnak (Kristeller *Iter Italicum* kötetei vagy Ludwig Bertalot *Initia Humanistica Latina* mintájára, illetve Veress Endre példáját figyelembe véve). Az elődeinkkel szembeni szellemi tartozást előbb-utóbb rendezni kell, a már meglévő anyagot hozzáférhetővé kell tenni, ahol szükséges, a hibákat kijavítva, valamint az ismert anyagot új, ismeretlen forrásokkal bővítve.

A *Vestigia* projekt célja az olaszországi levéltárakban található, 1300–1550 közé datálható magyar vonatkozású dokumentumok felmérése, azonosítása, digitalizálása, adatbank összeállítása, valamint az adatbázis információinak feldolgozása és az eredmények terjesztése, több nyelven. A PPKE Olasz Tanszékének kutatói – együttműködve az MTA Könyvtár Kézirattára, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár, az MTA BTK Történettudományi Intézetének munkatársaival és a Milánói Katolikus Egyetemmél – arra vállalkoztak, hogy az említett két olasz város levéltáraiban és könyvtáraiban feltérképezik és adatbázisba rendezik a magyar vonatkozású dokumentumokat. Programunk 2010–2015 között OTKA-finanszírozásban részesült.¹⁷

15 A velencei és a milánói anyag egy részét Óváry Lipót dolgozta fel, és rövid regesztákkal ellátva jelentette meg: Óváry, 1890–1901. Már korábban megjelent: Óváry, 1888. 450–470.

16 Itt például Jászay Magda, Teke Zsuzsanna, Fügedi Erik és mások kutatásait említhetjük.

17 OTKA 81430. *XIV–XVI. századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban (1301–1550)*.

Elsősorban a megvalósíthatóság szempontja vezérelt bennünket. Világosnak tűnt, hogy erőinkhez képest túlméretezett levéltári állomány feldolgozását nem szabad tervbe venni, hiszen nem tudnánk megvalósítani. Ezért kiválasztottunk néhány, viszonylag kisebb, átláthatóbb, de így is elképesztően gazdag levéltárat, illetve könyvtárat. Olyanokat, amelyek a középkori Magyarországgal szoros kapcsolatokat ápoló államok iratait őrzik: Milánó és Modena intézményeit (utóbbi város a Ferrarai Hercegség állami iratainak őrzőhelye 1598-tól).¹⁸ Abból a szempontból is kedvezőnek tűnt ez a célkitűzés, mivel Milánóban számíthattunk egyetemi partnereinkre, és a két olasz város nincsen messze egymástól.

A kutatást megelőzően feltettünk egy módszertani kérdést: milyen mértékben átlátható és használható az a munka, amelyet az előttünk járó kutatók végeztek 1850 és 1915 között? Abból mennyit jelentettek meg nyomtatásban, és van-e még olyan dokumentum, amelynek létezéséről nem tudunk? Szerencsére nyomtatott források is napvilágot láttak (Wenzel, Nyáry, Thallóczy és mások munkái),¹⁹ de ezekből sem fordítás, sem mutató nem készült, amint áttekinthető bibliográfia sem.²⁰

Munkánk során a 19–20. század fordulóján végzett, de később megszakadt másolatgyűjtésből kiindulva az MTA Könyvtár Kézirattárának anyagát felülvizsgáltuk, kiegészítettük, katalogizáltuk. Az öt év során több, a magyar kutatás számára eddig ismeretlen, magyar vonatkozású számadáskönyvet sikerült azonosítanunk és leírunk, valamint több ezer magyar vonatkozású diplomáciai iratot – királyi és hercegi levelek, követjelentések, követi utasítások, kémlevelek stb. – dolgoztunk fel. Adataink tárolására és rendszerezésére létrehoztunk egy adatbankot, amely a *vestigia.hu* honlaphoz kapcsolódva nyilvánosan használható adatbázis. Az adatbankban kutatóink, doktoranduszaink és mesterszakos diákjaink közreműködésével eddig 3147 rekordot rögzítettünk. Több esetben az alapadatokon túl regesztát is készítettünk, sőt a dokumentumról készült fényképeket is elérhetővé tettük. Így rendszerünk, bár az adatbázist *incipiten* és *expliciten* alapuló egyszerű indexnek tekinthetjük, egy hagyományos mutatónál több lehetőséget kínál a kutatásra. A digitális adatbank előnye, hogy nem csupán lapozni tudjuk, hanem a belső linkek révén kereshetővé is váltak a rekordok. Az egyes dokumentumok leírásán túl személyneveket, helyneveket, dátumokat tudunk benne keresni, a különböző adatokat össze tudjuk fésülni. Az adatbázis létrehozása tehát a kutatás legkiemelkedőbb

18 Lukinich, 1935b. 33–36. (Modena) és 38–39. (Milánó).

19 Az elindított sorozatok keretében megjelent munkákat Jakab Elek 1892-ben már büszkén említi. Jakab, 1892. 19.

20 „Három esztendővel azután, hogy a bizottság Óváry Lipót nápolyi kutatásairól és másolásairól döntött (1864. okt. 17.), vagyis 1867. október 19-én került a bizottság elé *Barátosi Mircse Jánosnak: Milánói Magyar Okmánytára*, mely a milánói levéltárak magyar vonatkozásainak sajtó alá készített másolatait tartalmazta.” Wenzel Gusztáv „kiadásra érdemesnek találta”, de „a gyűjtemény önállóan sohasem látott napvilágot”. (Lukinich, 1935b. 25.). Wenzel Gusztáv egyébként nyilvánosan méltatta Mircse és Óváry munkáját (*Második akadémiai ülés*, 1872. 9–13.). Barátosi Mircse János 1868-ban fejezte be munkáját Milánóban: az év tavaszán már Velencében volt. Toldy Ferencsel folytatott levelezése a mai napig feldolgozatlan és az MTAKK Magyar. Ir. Lev. 4° 110 kötetben a 140–244. lapon összekötve olvasható. Az első levelét 1868. május 9-én vették át, utolsó levele 1870. július 2-án kelt. Milánóból írt levelei a 141–150. lapon olvashatók. Ezekből az is kiderül, hogy Mircse Mantovában is járt. Tóth Gábornak köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet erre az anyagra.

eredményének tekinthető. Modena és Milánó esetében a két állami levéltár és egy-egy fontos könyvtár (Ambrosiana és Estense) magyar anyagát gyűjtöttük egybe. Így kutatásunk mintául is kívánt szolgálni hasonló jellegű hungarikafeltárások számára, és a visszajelzések alapján az valóban működhetne így.

Amennyiben ez a projekt komolyabb és folyamatosabb támogatáshoz jutna, a feltárt magyar vonatkozású tételek száma több tízezerre emelkedhet. A Hunyadi- és a Jagelló-kor legnevesebb kutatói is elismeréssel szóltak munkánkról és rendszeresen tudták használni az adatbankot. Régészek, zenetörténészek, művészettörténészek, gazdaságtörténészek érdeklődnek a program után. A szabadon hozzáférhető, jól kezelhető és kereshető felület jelenleg már működik, de kiegészítésekre, néhány esetben javításokra is szorul, amit a projekt finanszírozásának 2015. évi befejezése óta – kicsit aggódva az informatikai háttér törékenysége miatt – önerőből végzünk. Végcélunk az általunk gyűjtött adatoknak a Magyar Nemzeti Levéltár DF/DL rendszerébe történő integrálása. Megoldást keresünk arra, hogy az általunk feltárt hungarikaanyagok a történelmi Magyarország területén vagy más levéltárakban rögzített forrásokkal egy, közös felületen is hozzáférhetővé válhassanak.

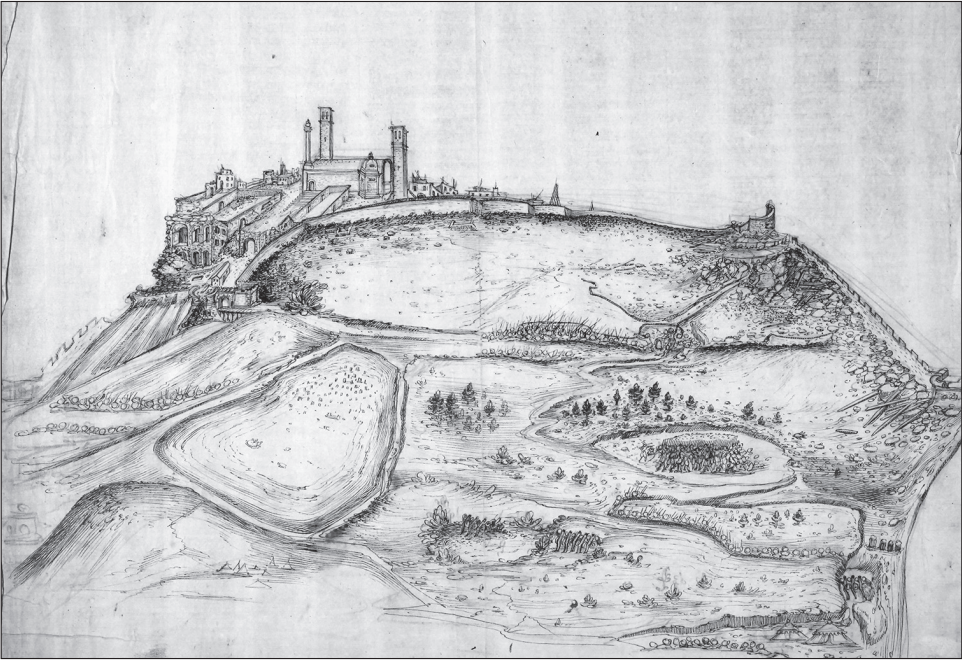
A kutatócsoport eddigi munkája során a forrásfeltárás és -rendszerelés élvezett prioritást. Ugyanakkor az összegyűjtött anyag alapján számos szakdolgozat, tanulmány, egy doktori disszertáció, valamint egy monografikus tanulmánykötet is született. Elsősorban Kuffart Hajnalka munkáját szeretném kiemelni, aki Estei Hippolit esztergomi számadáskönyveiről több cikket is publikált.²¹ Ő immár Szovák Kornél vezetésével folytatja tanulmányait a PPKE Történettudományi Doktori Iskolájában.

Újdonságok olvashatók a 2015-ben megjelent kötetünkben is. Példaképpen Patrizia Cremonini és Mátyus Norbert munkáit emelném ki. Cremonini eddig ismeretlen 16. és 18. századi rajzokat fedezett fel magyar városokról a modenai levéltár katonai térképtárában (1–3. kép),²² és olyan rejtjelkulcsokat is azonosított, amelyeket a magyar udvarral való kapcsolattartásban alkalmaztak. Szintén levéltári kutatásból kiindulva Mátyus Norbertnek sikerült új adalékkal szolgálni Vespasiano da Bisticci fő művéről, ezen összefüggésben két kimagasló humanista, Handó György és Kosztolányi György személyét, történelmi és kulturális szerepét új megvilágításba helyezve. Az itáliai diplomatak levelezései külön, szerteágazó terület. Ezekkel egyelőre szakdolgozatok keretében foglalkoztak diákjaink, olasz, történelem és latin szakon egyaránt, legtöbbször a levelek későbbi kiadásának előkészítését végezték el, a retorikai, nyelvezeti részeket elemezték, kiemelve a legfontosabb történelmi adatokat.²³

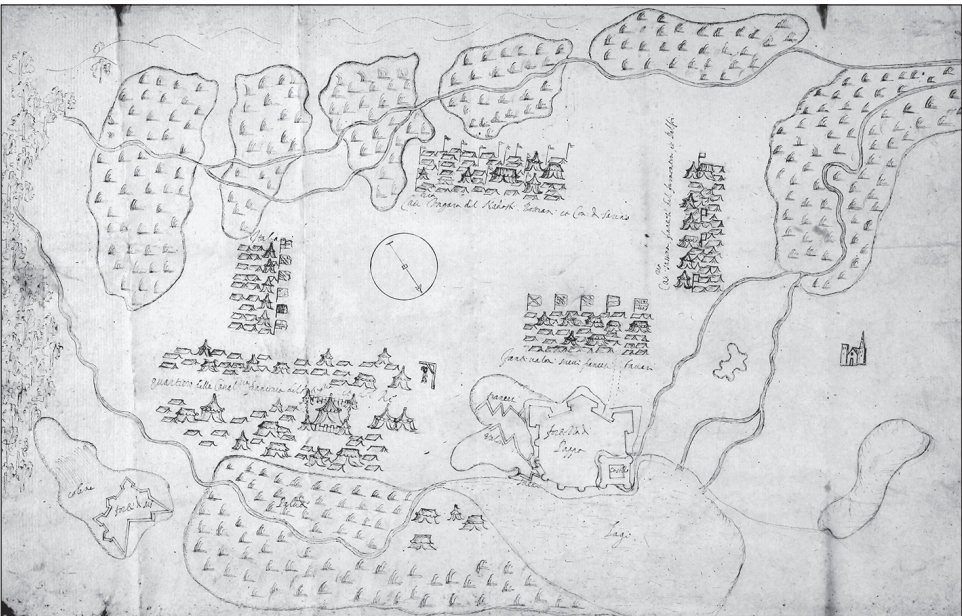
21 Kuffart, 2013. 87–154.

22 Forrás: 1. kép: ASM Mappario Estense Militare, 130., 2. kép.: ASM Mappario Estense Militare, 117., 3. kép: ASM Mappario Estense Militare, 131/5. A képek közlésének engedélyezési száma: 586/28.01.02/20.1. Ezúton mondunk köszönetet Patrizia Cremonininek, a modenai levéltár igazgatójának, a tanulmányban közreadott rajzok felfedezőjének és kutatójának, hogy felhívta a képekre a figyelmünket.

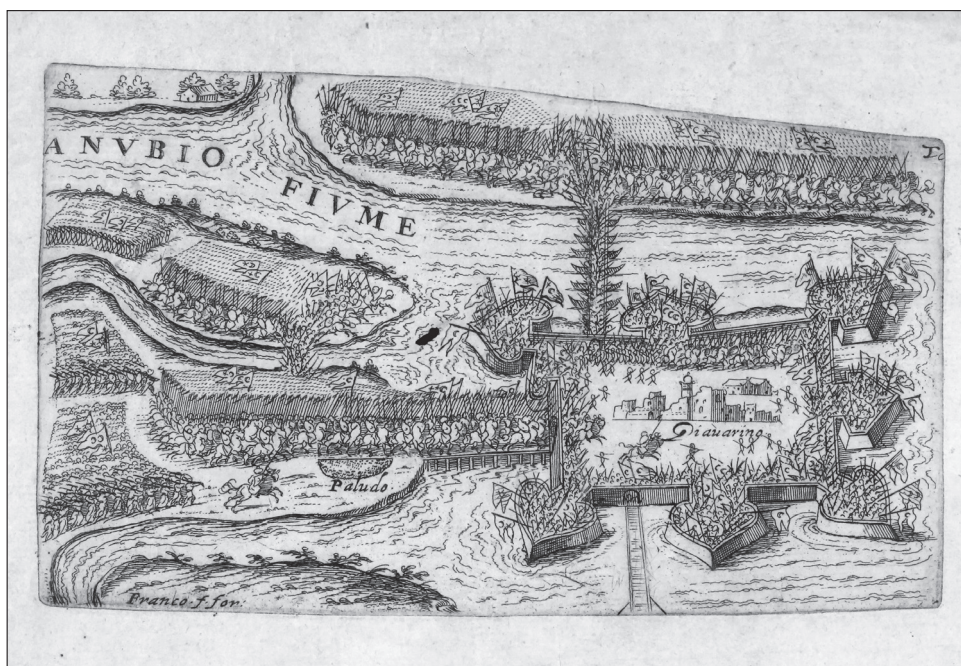
23 Ezek közül talán érdemes legalább egy-két dolgozatot megemlíteni: Mészáros, 2011 (konzulens: Armando Nuzzo); Zanichelli, 2012 (témavezető: Giuseppe Frasso); Szovák Márton, 2014 (témavezető: Mátyus Norbert); Király, 2015 (témavezető: Domokos György).

1. kép. Esztergom ostroma (1598?)

2. kép. Pápa ostroma (1597?)

3. kép. Győr ostroma (1594?)

Általánosságban elmondható, hogy a történészek és az irodalmárok még mindig szemben állnak egymással (bár ez nem volt mindig így), az ellentét azonban nem szakmai kérdésekből adódik, hanem sokkal inkább az akadémiai beharcolok következménye, s a két táborra oszlás egyfajta rögzült reflexből fakad csupán. A szövegkritikai kiadás céljai ugyanis változhatnak, de elvei és szabályai nem. A *Vestigia* kutatási tapasztalatai alapján jól kimutatható, hogy a szövegkiadást illetően a tudományos módszer egy és ugyanaz. A jól gondozott szöveg bárhonnán megközelíthető: egyaránt helyénvaló a történelmi (gazdaság-, kultúr- vagy zenetörténeti), a nyelvészeti és a retorikai elemzés ugyanazon dokumentum vizsgálata esetében. Mi több, a történésznek mindig szüksége van itáliai dialektológusra, másképpen nehezen értheti jól ezeket a szövegeket. A nyelvész pedig nem nélkülözheti a történész segítségét, amikor az írásban megjelenő személyeket és helyeket azonosítani kell. Ebben a kutatásban ugyanolyan fontos a magyar és az olasz nyelv, valamint ez utóbbi dialektusainak az ismerete, mint a történelmi szakértelem. Ráadásul, mivel a források nemritkán új, eddig ismeretlen adatokat közölnek, nem alapozhatunk csak az eddigi ismert adatokra, sokszor új feltételezéseket kell kidolgozni.

A jövő

Az anyag roppant mennyisége miatt arra nem vállalkozhatunk – és nincs is szükség arra –, hogy a teljes információhalmazt a szakmai közösség elé tárjuk, ám arra igen, hogy néhány jól körülhatárolható adategyüttest közöljünk. A kora újkori diplomáciai levelezés kutatásában érvényesülő nemzetközi trendek azt mutatják, hogy a forráskiadások alapvetően egy világosan meghatározható – általában levéltárilag is egységet képező – forráscsoport teljes közlésére vállalkoznak. Ezen elveket osztva egy Hunyadi- és egy Jagelló-kori magyarországi követjárás teljes anyagának – így a megbízólevelek, jelentések, utasítások, számlák, végbeszámoló – közlését és feldolgozását tűzzük ki célul. Jelen pillanatban a legígéretesebbnek – mivel a politikatörténeti adatokon túl számos kultúrtörténeti újdonsággal is szolgálnak – Nicolò Sadoletto 1481–1482. évi (körülbelül száz dokumentum, Mátyus Norbert vezetésével) és Ercole Pio 1508–1510. évi (körülbelül ötven dokumentum, Domokos György vezetésével) útjainak jelenleg teljesen ismeretlen anyagai tűnnek. A további forrásfeltárás azonban azt is eredményezheti, hogy esetleg más adategyüttes kiadását fontosabbnak és hasznosabbnak ítéljük.

Eddigi kutatásaink során sikerült feltárni és adatbázisban feldolgozni az Estei Hippolit magyarországi érdekeltségeihez köthető esztergomi és egri számadáskönyveket, melyeknek gazdaság- és társadalomtörténeti jelentősége régóta ismeretes a történészszakma előtt. Az Egerben keletkezett számadáskönyvek E. Kovács Péter gondozásában már megjelentek,²⁴ mi az esztergomi kötetek vizsgálatát tűzzük ki célul. A mennyiségileg hatalmas forrásanyag – Estei Hippolit teljes adminisztratív iratanyaga százötven számadáskönyv és két csomag levél, ebből magyar vonatkozásúként eddig nyolcvannyolc kötetet azonosítottunk – rendszerszerű feldolgozása előreláthatólag egy olyan munkát eredményez majd, amely új megvilágításba helyezi a késő középkori Magyarország gazdaságtörténetét. Az egrinél bővebb esztergomi anyag rendszerező feldolgozását Kuffart Hajnalka már megkezdte. A munka újszerű gazdaságtörténeti feldolgozást hoz majd, mivel ezáltal – a nagyszámú követjelentést a számadáskönyvekkel együtt vizsgálva – tételesen be lehet mutatni a személyi viszonyokat az esztergomi érseki udvarban, illetve a magyar királyi és a ferrarai hercegi udvar közti kapcsolatokat.

Amennyiben a jövőben sikerül támogatáshoz jutni, a Milánói Állami Levéltár és a Modenai Állami Levéltár után alapvetően még a Mantovai Állami Levéltárban végeznénk rendszeres és szisztematikus kutatást. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a kutatómunka során feltárt adatok alapján felmerülő kérdések szükségessé teszik más levéltári intézmények felkeresését is, de ezekben rendszeres kutatást nem tervezünk.

A korábbi OTKA-támogatás lejárt, ezért 2015-ben és 2016-ban új pályázatot adtunk be, de mind a kétszer elutasították jelentkezésünket, igaz, nagyon dicsérve a projektet. Egyéb pályázatokkal is ugyanígy jártunk. A kutatást egyelőre tehát csak saját kereteinkből tudjuk folytatni, a dokumentumokról megszerzett fényképe-

24 E. Kovács, 1992.

ket hasznosítva. Az informatikai fejlesztésekre viszont mindenképpen további pénzforrásra lesz szükségünk.

Minden kutatásnak megvan a maga sorsa. Az itáliai hungarikaanyag feltárása során az eddigi két nagy megtorpanást a szabadságharc, később az I. világháború jelentette.²⁵ Mostanában „csak” a pénzforráshiány az ellenfél (legalábbis ez szerepel a támogatást elutasító indoklásban). Mindenesetre úgy érezzük, eddigi munkánkat siker koronázta, hiszen sok kutató számára elérhető, rendezett és végre áttekinthető magyar vonatkozású forráscsoportokat kínálunk. A diákok számára rendkívüli izgalmas lehetőség, hogy megtapasztalhatják a primer források kutatását. Összességében elmondható: a *Vestigia* eddig elért eredményei megerősítik azt a jól ismert tény, miszerint az Itáliában őrzött források terjedelmük és értékük miatt kulcsfontosságúak az egész magyar kultúra számára.²⁶

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

ASM

Archivio di Stato di Modena

MTAKK

MTA Könyvtár Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

2. Kiadott források és szakirodalom

Balázs

1965 Balázs Péter: Beszámoló az olaszországi tanulmányútról. In: *Levéltári Szemle*, 15. (1965) 1–2. sz. 320–333.

Borsa

1961 Borsa Iván: Az Országos Levéltár Filmtárának 1960. évi gyarapodása. In: *Levéltári Szemle*, 11. (1961) 2. sz. 28–73.

1962 Borsa Iván: Az Országos Levéltár Filmtárának 1961. évi gyarapodása. In: *Levéltári Szemle*, 12. (1962) 1. sz. 35–69.

Domokos–Mátyus–Nuzzo

2015 *Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban*. Szerk.: Domokos György–Mátyus Norbert–Armando Nuzzo. Piliscsaba, 2015.

25 Lukinich, 1935b. 13–14. Lukinich korábbi tanulmányából az olvasható ki, hogy az 1920-as években az érdeklődés az Akadémia (ezen belül a történettudomány) iránt lankadt, ami nem új jelenség, mivel már Széchenyi István 1844. december 26-i akadémiai közgyűlési megnyitójában „fájdalmas lemondással volt kénytelen megállapítani, hogy »Académiánk is már jóformán kiesett a’ divatból és ekkép a’ nagy közönség’ kegyéből«. Lukinich, 1926a. 4. idézi: Széchenyi, 1846. 58.

26 Ezt a véleményt Wenzel Gusztáv is kifejtette 1872. január 8-án a második akadémiai ülésen, a második osztály első ülésén (*Második akadémiai ülés*, 1872. 9–13.), és a Történelmi Bizottság is kiemelkedően fontosnak tekintette az olasz–magyar történeti kapcsolatokat (Lukinich, 1935b. 41–42.).

E. Kovács

1992 E. Kovács Péter: *Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei (1500–1508)*. Eger, 1992.

Fazekas

2013 Fazekas István: *Mi a hungarika? Magyar vonatkozású levéltári iratok különös tekintettel a hajdani Monarchiára*. In: *Levéltári szemle*, 63. (2013) 3. sz. 5–14.

Fráter

1966 Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia történettudományi bizottságának működése (1854–1949)*. Bp., 1966. (MTA Közleményei, 52.)

1974 Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949*. Bp., 1974. (MTA Könyvtárának Kiadványai, 70.)

Harmadik nagy gyűlés

1832 Harmadik nagy gyűlés 1832. In: *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, I. (1832) 88–97.

Jakab

1892 Jakab Elek: *A M. T. Akadémia kézirat-tárának ismertetése. Olvastatott a II. osztály ülésén 1892. febr. 8-án*. Bp., 1892.

Király

2015 Király Bálint: *Ludovico Florino egri kormányzó leveleinek kiadása*. Piliscsaba, 2015.

Kollega Tarsoly

1992 Kollega Tarsoly István: *Levéltári hungarika kutatás*. In: *Levéltári Szemle*, 42. (1992) 2. sz. 40–52.

Kosáry

1975 Kosáry Domokos: *A Magyar Tudós Társaságtól a Magyar Nemzeti Akadémiáig 1831–1849. A társadalomtudományok*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825–1975*. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Bp., 1975. 52–69.

Kuffart

2013 Kuffart, Hajnalka: *I libri contabili di Ippolito d'Este, cardinale di Esztergom: materiali per l'edizione critica*. In: *Esercizi di Filologia*. A cura di Armando Nuzzo, con la collaborazione di Ágnes Ludmann. Bp., 2013. 87–154.

Lukinich

1926a Lukinich Imre: *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar történettudomány*. In: *Budapesti Szemle*, 54. (1926) 202. köt. 584. sz. 1–16.

1926b Lukinich Imre: *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar történettudomány*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada. Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszéd és előadások*. I–II. Bp., 1926–1928. I. 127–142.

1935a *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kézirat-gyűjteményének ismertetése*. Összeállította Lukinich Imre. Bp., 1935.

1935b *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kézirat-gyűjteményének ismertetése*. Összeállította Lukinich Imre. In: *Akadémiai Értesítő*, 45. köt. (1935) január–március, 5–102.

Második akadémiai ülés

1872 Második akadémiai ülés. A második osztály első ülése. 1872. jan. 8-án. In: *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 6. (1872) 1. sz. 5–13.

Mészáros

2011 Mészáros, Zsuzsanna: *Lettere di Beatrice d'Aragona (1486–89)*. Piliscsaba, 2011.

Mircse

1867 Mircse János: Két érdekes okmány a milánói királyi levéltárból. In: *Magyar Történelmi Társaság Társulata*, Második sorozat (1867) 1. köt. 250–252.

Nuzzo

2008 *Lettere di Stato di Coluccio Salutati. Cancellierato fiorentino (1375–1406). Censimento delle fonti e indice degli «incipit» della tradizione archivistico-documentaria*. I–II. A cura di Armando Nuzzo. Roma, 2008. (Nuovi studi storici, 77.)

Óváry

1883 Óváry Lipót: Regesták a Magyar Tudom. Akadémia kéziratárában létező s olaszországi levéltárakban másolt magyar történelmi vonatkozású oklevelekből. In: *Történelmi Társaság Társulata*, Első sorozat, 11. (1888) 3. sz. 450–470.

1890–1901 Óváry Lipót: *A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai*. I–II. Bp., 1890–1901.

Praznovszky

1993 Praznovszky Mihály: Két haza szolgálatában. Óváry Lipót pályaképe. In: *Veszprémi Szemle*, 1. (1993) 1. sz. 20–29.

Sashegyi

1968 Sashegyi Oszkár: A Milánói Állami Levéltár. In: *Levéltári Szemle*, 18. (1968) 3. sz. 775–783.

Széchenyi

1846 A beszéd, mellyel a Magyar Akadémia köz ülését, 26. dec. 1844. megnyitotta a második elnök, gróf Széchenyi István. In: *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, VII. (1846) 52–59.

Szedő

1958 Szedő Antal: Az olasz állami levéltárak. In: *Levéltári Híradó*, 8. (1958) 1–2. sz. 55–79.

Szovák

2014 Szovák Márton: *Adalékok az 1495 és 1496 közötti olasz–magyar diplomáciai levelezéshez*. Piliscsaba, 2014.

Zanichelli

2012 Zanichelli, Laura: *Lettere sull'Ungheria tra Ludovico il Moro e Bartolomeo Calco*. Milano, 2012.

ARMANDO NUZZO

ITALO–HUNGARIAN DIPLOMATIC RELATIONS (1301–1550)

Unexplored material related to diverse aspects of Hungarian history is still considerable in Italian archives and libraries. Although efforts have already been made at unearthing such material, the use of the discovered sources is greatly hindered by the lack of any systematization. The project running under the name of *Vestigia* (www.vestigia.hu) between 2010 and 2015 accordingly aimed at simultaneously exploring new material and presenting it in a systematic manner. Yet an inherent feature of any such auxiliary study is the fatal shortness of the available time span to carry the project to complete fruition, while no Hungarian project can be planned ahead for more than five years. The research of *Hungarica* material necessitates continuous work, and the *Vestigia* – in case it could be continued – aims at completeness with regard to collections in Florence and Venice. Italy in general, however, will still offer a great amount of evidence for the researchers of Hungarian history.